

ItK

5-6

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

1998

A TARTALOMBÓL

Szabados György: A krónikáktól a Gestáig (Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a 15–18. században)

Bartók István: Grammatica Hungarolatina – Grammatica Latinogermanica (Sylvester János és Marcus Crodellius)

Margócsy István: Szigvárt apológiája

Takáts József: Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején (A keret)

*

Bitskey István: Retorika és etika Pázmány Péter prédikációiban

Hartvig Gabriella: „Legyen a mi levelezésünk szívből, nem szívért.”

(A Yorick és Eliza levelei körül zajló fordítási vita)

*

Rákai Orsolya: A magyar nyelv ünnepe? (Tiszteletadás a magyar literatúrának – a Marczibányi-jutalom első két kiosztása)

*

Tverdota György: Nagyon fáj

*

Adattár

*

Szemle

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1998. CII. évfolyam 5–6. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Szörényi László

főszerkesztő

Kecskeméti Gábor

felelős szerkesztő

Balázs Mihály

Bíró Ferenc

Bitskey István

Dávidházi Péter

Erdődy Edit

Kőszeghy Péter

Kulcsár Péter

Tverdota György

Vizkelety András

*

Császtvay Tünde

technikai szerkesztő

Szabados György: A krónikáktól a Gestáig (Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a 15–18. században) 615

Bartók István: Grammatica Hungarolatina – Grammatica Latinogermanica (Sylvester János és Marcus Crodellius) 642

Margócsy István: Szigvart apológiája 655

Takáts József: Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején (A keret) 668

Kisebbségi közlemények

Bitskey István: Retorika és etika Pázmány Péter prédikációiban 687

Hartvig Gabriella: „Legyen a mi levelezésünk szívből, nem szívért.” (A *Yorick és Eliza levelei* körül zajló fordítási vita) 696

Ferenczi László: Szana Tamás 705

Műhely

Rákai Orsolya: A magyar nyelv ünnepe? (Tiszteletadás a magyar irodalmának – a Marczibányi-jutalom első két kiosztása) 708

Műelemzés

Tverdota György: *Nagyon fáj* 729

Adattár

Szabó Péter: Temetkezési kultúránk újabban felfedezett forrásai elé 744

Horn Ildikó: Ismeretlen temetési rendtartások a 16–17. századból 760

H. Kakuska Mária: Orczy Lőrinc versei a Magyar Országos Levéltárban 773

Kerényi Ferenc: Ismeretlen Vörösmarty-kéziratok 777

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A szabaddóműves Kosztolányi Dezső 787

Szemle

Lőkös István: Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei (*Bori Imre*) 797

Eisemann György: Szimbólum és metafizikum Komjáthy Jenő költészetében (*Széles Klára*) 802

Vajda Gábor: A magyar irodalom a délvídeken Trianontól napjainkig (*Gerold László*) 807

Déry Tibor: Lia (Korai elbeszélések 1915–1920) (*Egri Péter*) 810

Kabdebó Lóránt: Vers és próza a modernség második hullámában (*Szabó Gábor*) 813

Bevezetés a modern irodalomelméletbe (Összehasonlító áttekintés), szerk. Ann Jefferson, David Robey (*Fried István*) 820

Krónika

Beszámoló az MTA Textológiai Bizottságának 1998. évi üléseiről (*Kelevész Ágnes*) 823

A Martinkó András-díj 1998. évi odaítéléséről (*S. Varga Pál*) 825

Pázmány Péter és kora (*Hargittay Emil*) 829

Intézeti hírek (1998. január 1.–december 31.) 830

SZERKESZTŐSÉG

1118 Budapest

Ménási út 11–13.

Internet címünk:

<http://www.iti.mta.hu/~itk/>

Elektronikus levélcímünk:

itk@iti.mta.hu

KABDEBÓ LÓRÁNT: VERS ÉS PRÓZA A MODERNSÉG MÁSODIK HULLÁMÁBAN

Budapest, Argumentum Kiadó, 1996, 329 l.

Kabdebó Lóránt kötetcímének – *Vers és próza a modernség második hullámában* – korszakhatárra vonatkozó terminusa olyan jel, amely elvileg kétségtelenné teszi szerzőjének módszertani elkötelezettségét. A „másodmodernség”, avagy a „modernség utolsó horizontja” kifejezések ugyanis egyértelműen arra a Jauss által javasolt felosztásra utalnak, amely egy paradigmatis korszakváltás jegyeit a klasszikus modernséget ellenpontoszó, ám annak kérdezőhorizontjában megmaradó avantgárd, és az erre következő poétikai szemléletformák közti különbözőségeken ragadja meg. E korszakolás elfogadása pedig többé-kevésbé szükségszerűen azon elméleti előfeltevések és kérdésirányok érvényességének igenlését is jelenti, melyek eredményeképp e periodizáció egyáltalán lehetségessé válik. Így hát a kötet címlapjára épp csak odapillantó potenciális olvasó is – vonzalmainak függvényében jóleső izgalommal vagy rémült döbbenettel – azonmód konstatálhatja, hogy Kabdebó könyve nagy valószínűséggel a húszas–harmincas évek irodalmi termésének recepcióesztétikai indíttatású értelmezésére tesz kísérletet, azaz elsősorban a szubjektumfelfogás és a felhasználó klasszikus modernséghez képest eltérő módozatainak tekintetében vizsgálja az elemzésre kerülő szövegeket vagy trendeket. Úgy vélem azonban, hogy a cím ezen ígérete részben beváltatlan marad, minek következtében a kötet egésze – fogalmi irányultságát, s az ebből következő konzekvenciák levonását tekintve – némiképp eklektikus összképet

mutat. Pedig a mű elején álló *Bevezetés* még a kötet cím kapcsán felderengő első sejtéseket látszik igazolni, hiszen a szerző itt határozottan hitet tesz a „dialogikus poétikai alkotói módként jellemezhető gyakorlat” megjelenésének feltérképezése mellett, illetőleg ennek „mai horizontunkon” való jelenlétének vizsgálatára.

A kötet (első) kilenc dolgozata – a Szabó Lőrinc-tanulmányok, a Yeats-, Rilke- és Pound-versek mint a dialogikus poétikai gyakorlat előtörténetét elemző írás, az intertextualitás másodmodern megjelenését értelmező tanulmány, illetőleg a próza önreflexív gyakorlatát, valamint a Füst Milánt bemutató szöveg – még a legteljesebb mértékben váltja be a *Bevezetés* diszkurzív felütése által keltett várakozásokat.

Ezeket a szövegeket ugyanis koherensen fűzi össze a terminológiai apparátus egységességén keresztül megszilárduló módszertani azonosság, azaz a recepcióesztétika kérdezőhorizontja által meghatározott szöveg/világlátás. E tanulmánycsoport középpontjában érezhetően a Szabó Lőrincsel kapcsolatos vizsgálódások állnak, melyek okfejtése – a korábbi folyóirat-megjelenésektől függetlenül is – jó részt már ismerős lehet Kabdebó „*A költészet az én nyelvemen beszél*” című kötetéből. Állandó viszonyítási pontként e tanulmányok esetében is a költő 1932-es, *Te meg a világ* című könyve áll, amely „a dialogikus poétikai verseszmény első összegződése” (12) volt honi literatúránkban – olyan világirodalmi léptékű teljesítmény, amely lehetőséget nyújt az egyete-

mes líra legkiemelkedőbb alkotóival történni összevetésre. Ennek kapcsán a legtöbb-ször Pound, Eliot vagy Benn neve kerül elő, akik a transzcendált középponti lények és az individualitás homogén voltának megkérdőjelezésével egy, a Szabó Lőrincéhez hasonló nyelv- és énfelfogást rejtő poétikát alakítottak ki. Kabdebó Lóránt álláspontja ez ügyben tökéletesen kompatibilis Kulcsár Szabó Ernő nézeteivel, aki már irodalomtörténetében leszögezte, hogy „Szabó Lőrinc óta nemcsak alkotni, de olvasni is másként kell a modern verset” (KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., 1993, 30), és aki szintén a *Te meg a világ* „ellentétekben gondolkodó” létszemléletében látja megvalósulni az „én eliminációjának poétikai alapjait” (KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A kettévált modernség nyomában* = K. Sz. E., *Beszédmód és horizont*, Bp., 1996, 56). Mind Kabdebó, mind pedig Kulcsár Szabó a dialogicitás hangsúlyozott megjelenésében látják a paradigmaváltás poétikai sajátosságának egyik lényegét, melynek nyomán – mint Kabdebó írja – „a személyiséget valamely másikkal valamiről folytatott beszéddel kifejező, a bármilyen szövegben mindig is meglévő poétikai dialogicitást előhozó és kiemelő – sőt verssszervező erővé avató – gyakorlat alakul” (9), s ami Szabó Lőrinc korszakváltónak tekintett kötetében a következőképp valósul meg: „nála nem a *te meg a világ* szétválása teremti az esztétikai megformálhatóság esélyét, hanem az *Énben* egyszerre benne élő és ki is váltódó, poétikai minőségében is dialógusba kezdő *te meg a világ* polifón megszólalása” (16). Mindez Kulcsár Szabó megfogalmazásában: „a személyiség uralhatatlan ellentétek foglalatá, mint az őt magában

foglaló világ” (KULCSÁR SZABÓ, *A magyar irodalom története, i. m.*, 24), illetőleg „az individuális személytelenség paradoxona épp abból keletkezik, hogy bármely ideiglenes individuális lényegiségnek csupán az ellentétek összjátékából jöhet létre az illúziója” (uo.).

Nem célom a Kabdebó- és Kulcsár Szabó-szövegek közti átjárhatóság további demonstrációja, e néhány, egyébként jócskán bővíthető példán keresztül mindössze azt próbáltam meg láttatni, hogy Kabdebó Lóránt diszkurzusa – legalábbis e tanulmányok esetében – milyen szigorú következetességgel illeszkedik a Kulcsár Szabó Ernő által a hazai irodalomtudományos beszédmódok (szűkös) játéktérébe emelt recepcióesztétikai rendszeréhez – és hát innen nézvést csöppet sem csodálatos, hogy a teljesen azonos kérdésirányok és szempontok alkalmazása azonos eredményre is vezet. Mégpedig olyan eredményre, amely sikerrel fogalmaz meg korszerű állításokat a század első évtizedének irodalmi fejleményei kapcsán, némileg át is rendezve a már megmerevedni látszó történeti kánon bizonyos hangsúlyait. Ugyanerre az eredményre jut Palkó Gábor a *Szempontváltozások a Szabó Lőrinc recepcióban* című írásában (It, 1994/1–2), aki a Szabó Lőrinc-értelmezések történetét áttekintve fogalmazza meg állítását, mely szerint Kabdebó és Kulcsár Szabó írásai a kortárs recepció azon „reprezentáns” műveinek tekinthetők, amelyek az igazi áttörést hozták meg a költő eladdig részleges eredményeket felmutató értékelésében.

Ám most vissza Kabdebó Lóránt kötetéhez.

A dialogicitás hangsúlyozása mellett a szerző másik fő szempontja filozófia és

költészet együttozvasása. Valójában már mindkét lehetőség gyakorta felbukkant a Szabó Lőrinc-értelmezések eddigi horizontjában is, ám ami a Kabdebó-tanulmányok újszerűségét mégis megteremti, az módszerének hatásosságában rejlik, ahogy e szempontokat a szubjektum és nyelvelmélet vetületében a jelen horizontjával való összevethetőségében vizsgálja.

A „dialogicitás” terminus helyett Halász Gábor például az „ösztönélet és a kutató értelem” adekvát dichotómiáját hangsúlyozza (HALÁSZ Gábor, *Te meg a világ*, Nyugat, 1993, 134), Rába György „ellentétekben gondolkodás”-ról beszél (RÁBA György, *Szabó Lőrinc*, Bp., 1972, 89), míg Baránszky-Jób László a „belső konfliktusok” világát emlegeti (BARÁNSZKY-JÓB László, *A józan költő* = B.-J. L., *Élmény és gondolat*, Bp., 1978, 208). Ám ezek az értelmezések a pontosan kitapintott ellentmondásokat – befogadói pozíciójuk monolitikus irányultságából eredően – a szerzői individuum teljességének, integritásának kétpólusú megalkotottságaként, egymást tehát harmonikusan kiegészítő részeként szemlélték.

Baránszky-Jób például kifejezetten a szubjektív lázadó és az intellektuális szemlélődő kiegyensúlyozott *szintéziseként* látja a *Te meg a világ* szerzőjét, aki szerinte „a *Te meg a világ* kötetben józanodik ki igazán”, s jut el „a lázadó szubjektív szférából végre abba a magaslati szférába, ahova halhatatlan példaképei, Horatius, Goethe, George mindenkor is vonzótták.” (*Uo.*, 209 és 208.)

Ezzel szemben Kabdebó dialogicitásfogalma sokkal inkább a szubjektum uralhatatlan szituáltságának tudomásulvételéből fakadó poétikai következményeket hangsúlyozza: „Nem megoldásokat ad, de

elszánt eltévedést és hiánytól szenvedő keresést. A *másság* megtestesülése költészetének maradandó eredménye.” (118.) Igaz, ennek az általánosan jellemző kabdebói hangütésnek ellentmondani látszik *Az Egy álmai* című vers elemzésének végkövetkeztetése, amely – s ennek oka nyilván e tanulmány a többi szövegnél korábbi, 1974-es keletkezésében keresendő – a „megkötő polaritás” közömbösítésének igényét deklarálja, s a verset – vele együtt pedig az egész *Te meg a világ* korszakot – egy áhitott „teljességigény” megszólaltatójának tekinti, ahol a „személyiség önmaga kiteljesedését tételezi föl a lehetetlen körülmények között is.” (117.)

Az „egész” elvesztésének tapasztalata, az „én vagyok” evidenciájának megingása a szubjektum és a lét megváltott viszonyán keresztül egy olyan beszédmódot és poétikai formarendszert hozott létre, amely a dialogikusság felértékelésével jelezte régebbi hiedelmeinek megingását. Világos tehát, hogy e terminus bőséges alkalmazása tág teret nyújt a klasszikus modernség, illetőleg a másodmodernség közt mutatkozó különbözőségek általános tárgyalására, részint pedig a Szabó Lőrinc-versek e szempontból történő elhelyezésére a kortárs európai, illetve magyar lírában. Ez utóbbival – sajnos – jóval könnyebb helyzetben van a szerző, minthogy elsősorban a különbségek felmutatására kényszerül, mivel a kortárs magyar lírában egyedül József Attila bizonyos művei tekinthetők e verseszmény Szabó Lőrincéhez hasonló megnyilvánulásainak. Kabdebó *A „Költőnk és kora” értelmezéséhez* című tanulmányában veti össze érdemben a két alkotó poétikáját – mindemellett a többi dolgozatban is gyakorta bukkannak fel azok az észrevételek, melyek e poétikai rokonság mibenlétét hivatottak jelezni.

A Schrödinger-, Eddington- és Heisenberg-féle természettudományos nézetek József Attila szövegeibe való szemléleti beépülésének igazolása után vonja le Kabdebó azt a következtetést, mely szerint ezen új világtapasztalat poétikai adekvációja József Attila esetében (is) a dialogicitás előtérbe kerülése lesz. S innen már csak egy lépés a Szabó Lőrinc-párhuzam: „Lásd Szabó Lőrinc költészetét, amely az antinómiát a keleti-filozófiai példázatok átvételével nem oldja fel, hanem megtartva a kauzális európai gondolkodásformát, a schrödingeri megfigyelésben pszeudotetikáinak nevezett antinómiát teszi meg költészete gondolkozási formájává: a létezés etikátlanságának és a tudat »humanista« etikájának kettőseben élve át a világbanlét mikéntjét.” (147.) Majd egészen explicitté téve a két költő közti párhuzamot, így összegez: „Feltételezésem szerint a József Attila-i poétikai gondolkodás a Szabó Lőrinc-i Az egy álmaiban jelzett külső és belső világ egyszerre megélésének útját választja.” (147.) Mármint *Az Egy álmai* említésén keresztül igen szélesre tárulnak az összevethetőség kapui, ugyanis az e verset értelmező Kabdebó-szöveg a következőképp vezeti fel önmagát: „Keresve azt a verset, amely leginkább összefoglalhatná a *Te meg a világ* kötetet elkövetkezt, a vers minden mozzanatára kiterjeszkedő változást a Szabó Lőrinc-i lírában és egyben reprezentálhatná a kötet-korszak személyiséglátásmódját – *Az egy álmai* című (...) verset találom.” (73.) A dialogicitás vezérfonalként történő alkalmazása részint ugyan valóban fontosnak tűnő eredményekhez juttat, másrészt viszont nem biztos, hogy következetes alkalmazása Szabó Lőrinc esetében teljes mértékben lehetséges len-

ne. Mert az világos, hogy a jelenkori irodalmi trend pozíciójából visszatekintve a dialogicitás tényleg meghatározó poétikai fejlemény, s az is igaz, hogy Szabó Lőrinc számos verse valóban megvalósítja ennek kritériumait, ám az is látható, hogy teleologikus módszeréből következőleg Kabdebó Lóránt nyilvánvalóan csak azokra a versszövegekre alkalmazza teóriáját, melyek kapcsán a neki megfelelő konklúzió szűrhető le. Ez annyit jelent, hogy célzatosan homogenezál egy amúgy heterogén szövegcsoporthoz, hisz Szabó Lőrinc életművében, ezen belül a *Te meg a világ* kötetben is, bőven találhatók lennének e teóriát cáfoló, monologikus versek. Amiből is számomra az a kérdés következik, hogy a „paradigmaváltás” kifejezést a szerző vajon milyen „lágý” értelemben használja Szabó Lőrincel kapcsolatban?

A dialogicitás vizsgálata mellett, mint már említettem, Kabdebó másik fő szempontja a költészet és a filozófia együtto-olvasása. Bőséges idézeteket találunk a modern természettudományos és filozófiai gondolkodás képviselőinek munkásságából – Heisenberg, Nietzsche, Schrödinger, Tönnies, Heidegger, Russell és persze Stirner citátumai hálózák be Kabdebó textusait. A szerzőket egy ismeretelméleti rendszeren belül bekövetkező változónak tüneteiként, az individuum világban elfoglalt, egyre inkább átértelmeződő pozíciójának fontos jelzéseiként idézi Kabdebó, ezzel is elhelyezve Szabó Lőrinc (és József Attila) verseit a kor ismeretelméleti diszkurzusának bizonyos vonulatában. Nem arról van azonban szó, hogy szemantikai hasonlóságuk alapján bizonyos szövegek kölcsönös megfeleltethetősége lenne ezen összevetés végső eredménye, hiszen a legtöbb esetben megtörténik ezen

egyezések poétikai következményeinek tisztázása is, mégpedig a szubjektum lét- és önmeghatározása a versnyelv által közvetített változásainak megragadásán keresztül. Egyetlen példával élnek, a közismert Stirner-hatás értékelése kapcsán. Baránszky-Jób László – más szempontok szerint szintén igen informatív tanulmányában – így foglalja össze a költő és a filozófus közt elemzett viszonyt: „Szabó Lőrinc ugyanis a Te meg a világ több versében kongenialisan, együttérzőn, sőt változtatás nélkül, lendületes versekbe foglalja a Der Einzige und Sein Eigentum filozófiáját. Úgy, hogy az azidőbeli Szabó Lőrinc valóságos magyar Stirner.” (BARÁNSZKY-JÓB László, *A huszonhatodik év világa* = B.-J. L., *Élmény és gondolat, i. m.*, 166.) Míg tehát itt elsősorban a kapcsolat pusztá ténye tűnik revelatívnak, addig Kabdebó megállapításai e hasonlóság bemutatásán túlmutató következtetések levonásán is fáradoznak. „(Stirner) poétikailag, a jelen esetben felszabadító hatással volt Szabó Lőrincre. Stirner belépése ebbe a költészetbe az intertextualitás egy sajátos esetét is jelentheti”, s így „Stirner csak arra kellett neki, hogy a felgyült belső feszültségeket poétikai renddé alakítsa.” (60 és 72.)

A filozófiai diszkurzusok költészettani használhatóságát bemutató szöveghez hasonlóan a Yeats, Rilke és Pound poétikájával foglalkozó tanulmány is a poétikai paradigmaváltás előtörténetét és lehetőségfeltételeit vizsgálja, s azt próbálja meg bizonyítani, hogy az európai lírában az avantgárd abszolútnak vélt uralma mellett egy „másfajta versbeszéd” is jelen volt, amely a kortárs filozófiai nyelvjátékokhoz hasonlóan szintén a másodmodernség kiteljesítésében volt érdekelt. Hiányérze-

tem inkább *A próza önreflexivitása és gyakorlata* című tanulmánnyal kapcsolatban van, amely felvonultatja a recepcióesztétika gyakorlatilag teljes fogalomkészletét, és olyan fontos szövegeket jár körül, mint a *Prae* vagy Márai és Határ prózája, természetesen az Esterházy-Nádas-féle poétikai gyakorlat felől visszatekintve emelve ki a másodmodern próza pillanatnyilag fontosnak tűnő fejleményeit. Épp ezért érthetetlen, hogy Kosztolányi még afféle mellékszereplőként is csak futólag említődik a tanulmány során, holott – többek közt – már Kulcsár Szabó Ernő vagy Szegedy-Maszák Mihály számos írása igazolta Kosztolányi prózájának (elsősorban az Esti-történeteknek) vitathatatlan szerepét a prózapoétika másodmodern átalakulásában.

Ennek ellenére mégis úgy vélem, hogy az ismertetésem elején már cím szerint is felsorolt tanulmányok problémafelvetésbeli azonosságuk és módszertani homogeneitásuk eredményeképp egy összefüggő olvasat lehetőségét kínálják, s így egy korszak általános poétikai, ismeretelméleti horizontját is újszerű kapcsolatrendszerben képesek láttatni.

Nem mondható el ugyanez viszont a Jókait, Határ Győzőt, Szentkuthyt és Szabó Magdát bemutató tanulmányokról. Ezek esetében ugyanis mintegy elfelejtődik a *Bevezetésben* felvállalt módszertani alapvetések alkalmazása, hogy egy egészen más alapokon nyugvó szemléletmódnak adja át a helyét. Igaz, Jókaival kapcsolatban valóban nehéz lenne a másodmodernség poétikai jegyeinek mibenlétét firtatni, s habár egy tétova kérdésként regényszövegének esetleges dialogicitása ugyan mégis felmerül (182), szerencsére Kabdebó a későbbiekben eltekint sa-

ját felvetésének részletesebb megválaszolásától.

E dolgozatok általános hangvételére a hagyományos, kissé szubjektív, a szerző érzelmi kötődéseit sem véka alá rejtő „újholdas” esszényelv a jellemző. (Nem véletlen, hogy e tanulmányok közül három eredetileg az Újhold-évkönyvbe íródott.) A Szentkuthy-írás első része ugyan bizonyos értelemben kivételt képez ez alól – itt ugyanis fel-feltűnnek az eladdig egyed-uralkodónak számító recepcióesztétikai viszonyítási pontok, és Szentkuthy pályáíve elméletileg is alátámasztott kontextusba kerül a kor uralkodó beszédmódjaival: a *Fejezet a szerelemtől* kapcsán (Kabdebó szerint ez a legkimagaslóbb értékű Szentkuthy-szöveg) például Camus-vel, Heideggerrel vagy a *Te meg a világgal* mutatkozó szemléleti-poétikai hasonlóságok alapján vizsgálja Szentkuthy modernségét. Ám e tanulmány második, *A Circus Maximusban* című fejezete már a barát nem titkol-tan elfogult és személyes visszaemlékezése a már halott íróra, s ennek megfelelően leginkább az „impresszionisztikus” jelzővel lenne jellemezhető. Hasonló kettősség hatja át a Határ Győzővel foglalkozó írás argumentációját is, amely az író munkásságának ismertető jellegű bemutatására vállalkozik, s műveinek rövid ismertetésén keresztül próbálja meg láttatni a „modern magyar próza másik modelljét”. A dolgozat részint magában foglalja azt a szempontrendszert, amely a kötet első felének írásait jellemezte; e passzusokban Határ szövegeivel kapcsolatban „a személyiség megfogalmazhatósága és az írónak a nyelv fölötti uralma”, valamint a „történetek befejezhetetlensége, a világban való tájékozódás lezáratlansága” (258) kérdései problematizálódnak. Igaz, ezek a megál-

lapítások az 1947-es *Heliáne* és az 1948-as *Az Őrző* könyve kapcsán születtek, tehát olyan szövegekről, amelyek 14–15 évvel a „paradigmaváltást” beteljesítő *Te meg a világ* vagy akár az Esti-történetek és a *Prae* után születtek. Nem teljesen biztos tehát, hogy épp ezen sajátosságaik alapján lehetne megragadni Határ szövegeinek lényegi újszerűségét. Érdekes viszont Kabdebó figyelmeztetése, mely szerint *Az Őrző* könyve „nemcsak egyidős, de ütemelőző is lehet a világirodalomban” (266), ugyanis e vélekedés módosíthatja Kulcsár Szabó irodalomtörténetének azon állítását, mely szerint 1948 éppen a folytonosság megszakadásának éve lenne a magyar irodalomban. A beszéd „hogyan”-jának mint a művészi nyelv szempontjából értelmezhető közleménynek a vizsgálata azonban igen csekély részét képezi e dolgozatnak, amely pl. Határ és Szabó Lőrinc levelezésének előcitálása nyomán inkább a szubjektív viszonyulások játéktérébe helyezi át önmagát.

A legmeglepőbb fordulattal azonban a Szabó Magda-tanulmányban kell szembe-sülnünk. Kabdebó itt már írása elején világossá teszi, hogy a másodmodernség poétikai problematizálása szóba sem fog kerülni az íróró kapcsán, akiről sietve le is szögezi, hogy „annak a hagyománynak folytatója, amelyik az író létét morális meghatározottságúnak tartja; az általa megfigyelt, észlelt jelenségek erkölcsi kihívást jelentenek számára, felháborodását formálja történetekké.” (287.)

Ez természetesen nem baj, habár a kötet előző dolgozatai épp az efféle célképzetes, monologikus megalkotottságú poétikákkal szemben tételezték fontos és kánonteremtő előrelépésnek a másodmodernség lét- és szubjektumfelfogását, melynek fényében

bizony Szabó Magda életműve alighanem visszalépést jelent egy már túlhaladottnak ítélt hagyományhoz. E minősítésnek – s így önmagának is – ellentmond azonban Kabdebó méltatása, amely a fenti anomáliára ügyet sem vetve épp morális elkötelezettségeit hüen tükröző, kevésbé bonyolult poétikai megformáltságuk alapján dicséri Szabó Magda regényeit: „Regényeiben nem a katolikus gyónás felszabadult öröme érzem, a református íróknak nem a gyónás rítusát követi, hanem az eklézsiamegkövetés, a nyilvános bűnbevallás, magavádolás komor katarziszt idézi elő.” (290.)

Mindezek ismeretében aztán a megdöbbenés erejével hat, mikor a tanulmány sorai közül váratlan fordulattal egyszer csak egy posztmodern Szabó Magda inté felénk (287 és 297).

E terminus előbukkanása az esszészöveg értékvilágába és nyelvi megformáltságába ágyazódva ugyancsak idegenül hat, ráadásul indokolatlannak is tűnik; nem csak azért, mert hát igen nehéz elképzelni a klasszikus epikai hagyományból 1990-ben hirtelen a „posztmodern”-be fejest ugró íróknak, akinek ezirányú szemléletbeli, nyelvi-poétikai alakulására a tanulmány egyáltalán nem is utal, hanem azért is, mert az érintett Szabó-regény e terminus használhatóságát igazolni kívánó nagyvonalú jellemzése – „a játék szabadsága, a történelem dekonstrukciója és a történet megszüntetésének öröme” (297) – nem túl meggyőzően indokolja egy posztmodern poétika létét Szabó Magda szövegében.

Kabdebó Lóránt kötetének *egészét* azért nem érzem egységes alkotásnak, mert két

érték- és szempontrendszer megvalósíthatatlan összeolvasztására tesz hiábavaló kísérletet. S teszi ezt egy olyan kronológiai rendezéssel párosítva, amely a húszas-harmincas évek fejleményeiből kiindulva Szabó Magda 1990-es művéig fogja át irodalmunk bizonyos eseményeit. E módszer paradoxona pedig abban rejlik, hogy míg a század első évtizedeiből származó szövegek vizsgálatára Kabdebó egy modernnek és korszerűnek mondható irodalomtudományos paradigmát alkalmaz, mégpedig konzekvensen és meggyőző argumentációval, addig a jelentünkhöz közelebb eső szerzőkhöz egy, ezt a paradigmát megelőző beszédmód segítségével közeledik; a kötetet olvasván úgy tűnhet ezáltal, mintha Kabdebó diszkurzusa egy visszamenőleges horizontváltás meglepő fordulatát valósította volna meg. (A könyv tanulmányainak eredeti megjelenési idejét és helyét kell megnézni ahhoz, hogy megnyugodhassunk: erről azért nincs szó.)

A kötetbe foglalt írások e széttartó, heterogén nyelvi és értékvilága esetleg magyarázható azzal, hogy Kabdebó e szemléletbeli pluralitással mintegy a másodmodern poétikák lényegének tartott többszólamú dialogicitását akarta volna jelezni, ám egy tanulmánykötet szerkesztettségének szempontjából mégis inkább a konzekvens fogalomhasználat s az ebből fakadó homogén szemlélet lenne a kíváncs, minthogy az önmagukban és külön-külön egyébként meggyőző és informatív tanulmányok együttese talán épp ettől szerveződhetne egységes *kötetté*.

Szabó Gábor